

LAURBERG & GAD FOT. 1918

FOTOTYPI PACT & CRONES EFTF.

St. Buhl.

Frants Buhl.

6. September 1850—24. September 1932.

Tale holdt i Videnskabernes Selskabs Møde den 3. Marts 1933.

Af **Johs. Pedersen.**

Frants Buhl voxede op i København, hvor hans Fader, Peder Buhl, var Skoleinspektør; hans Moder var Nancy Cathrine f. Hammerich. Han blev født 6. Sept. 1850 og fik Navnet Frants Peder William B. Skoleundervisningen fik han i Metropolitanskolen, hvorfra han blev Student 1868. Han siger i sit Doktorvita 1878 at han efter at have bestaaet den filosofiske Prøve 1869 studerede Teologi »som det Fag, der kunde føre mig til en selvstændig Besvarelse af de religiøse Spørgsmaal, hvoraf jeg allerede tidligere var blevet berørt«.

Inden for Studiet vakttes hans Interesse hurtigt for det gamle Testamente, og han søgte her en fast Basis i Sprogstudiet. Ved Siden af Hebræisk satte han sig paa egen Haand ind i aramæiske Dialekter samtidig med at han studerede Arabisk under v. Mehrens Vejledning. En Prisopgave for 1873 der krævede Behandling af Udtryk for Nægtelse i Arabisk, sammenlignet med Hebræisk, blev besvaret af ham og David Simonsen, den senere Rabbiner. Bedømmelsen giver dem begge »Ros for saavel den Flid og Omhu, hvormed de have benyttet adskillige hidtil kun lidet paaagtede Kildeskrifter, som for den Indsigt, hvormed de have vidst at drage Udbytte af det saaledes samlede

Stof«, men mener at enkelte Afsnits alt for korte Behandling tyder paa et i denne Retning »ikke noksom fremskredet Studium«, hvorfor der tilkendes begge »et hæderligt Accessit som Opmuntring til Fortsættelse af dette deres Studium«.

Efter den teologiske Embedsexamen 1874 fortsatte B. sine Studier af det gl. Test. og af Arabisk, samtidig med at han manuducerede til teologisk Examen. 1876 til 1878 studerede han i Wien og navnlig i Leipzig. B. har senere beklaget at han ikke søgte hen til Nöldeke, som dengang allerede havde grundfæstet sit Ry som semitisk Filolog. Det er muligt at han her hurtigere var kommet ind paa sproglige og historiske Studier af den Art som senere kom til at optage ham. Men Opholdet i Leipzig fik Betydning for hans senere Løbebane.

For de to Omraader som særlig interesserede B. havde Leipzig i mange Aar været et Centrum, idet Arabisten Fleischer og Hebraisten Franz Delitzsch hver for sig stod som de ypperste Ledere af den gamle Skole; B.s Arbejder i de følgende Aar var stærkt præget af dem. Fleischer, Elev af den europæiske Arabistiks egentlige Grundlægger, de Sacy, havde et enestaaende Kendskab til det arabiske Sprog mange Nuancer og til de subtile Problemer som beskæftigede de arabiske Grammatikere. Det var disse Problemer han indførte sine Elever i, med de strengeste Krav til Nøjagtighed i de mindste Ting.

Af denne Skole fremgik B.s Disputats: *Sproglige og historiske Bidrag til den arabiske Grammatik*, 1878. Den indeholder Textuddrag af en arabisk Grammatiker, Ibn al-Hâdjib, med Oversættelse og dertil knyttede udførlige Bemærkninger. Dens Emne er især den forskellige Anvendelse af Tegnet Alif samt Pausaformernes Betydning i Arabisk,

hvortil slutter sig en Undersøgelse af Kasusendelserne. Værket viser at dets Forf. havde sat sig godt ind i de arabiske Grammatikere; men det var ikke de Emner han foreløbig skulde arbejde videre med.

Der maa her indskydes nogle Bemærkninger om de gammeltestamentlige Studiers Stilling i den Tid. Fra det 18. Aarh. havde man begyndt at løsrive sig fra det overleverede abstrakte Syn paa Israels Historie og set den som et selvstændigt Hele, der formedes i Kontakt med andre Folk. Samtidig havde de literærkritiske Studier ført til en ny Opfattelse af det gl. Test.s Tilblivelse. Som Hovedpunkter kan nævnes at man delte Mosebøgerne i fire saakaldte »Kildeskrifter«, der var sammenarbejdet, at man mente at visse Dele af de profetiske Skrifter ikke stammede fra den Profet de blev tillagt, saaledes især 2. Halvdel af Jesaja, der henlagdes til det babylonske Exil, endvidere at man frakendte David Forfatterskabet af Salmerne eller en stor Del deraf. Hovedinteressen samlede sig om Mosebøgerne og deres »Kildeskrifters« Alder. Da B. studerede i Tyskland, var Literærkritiken i det store og hele naaet til den Betragtning som siden er blevet den herskende, dels i Udskillelsen af de fire Kilder, dels i deres Datering, idet man henførte Hovedparten af Lovene til Exilets Tid, saa at de blev Grundlag for Jødedommen, ikke for det ældre Israels Historie. Det var Reuss, Vatke, Graf og Kuenen som var naaet til dette Resultat. Israels Historie blev Exemplet paa en Udvikling hvori Profeterne var det skabende Element; de hævede Folket fra en lavere staaende »Naturreligion« til en »etisk Monoteisme«, og som Resultat af denne Udvikling fremkom Lovene. Denne Betragtning var dog endnu ikke trængt igennem. Ewald, der havde stor Autoritet blandt »Kritikerne«, saa anderledes paa Kildernes

indbyrdes Forhold. Det overleverede Syn havde endog faaet en skarpere Form i en Retning der repræsenteredes af den berlinske Professor Hengstenberg, som fandt hele Kirkelæren i det gl. Test. Franz Delitzsch var Talsmanden for Overleveringen i mindre skarp Form, med visse Indrømmelser til »Kritiken«. Hans Autoritet stod for mange som Garantien for Overleveringens Rigtighed. Men netop medens B. studerede hos Delitzsch, kom Wellhausens *Geschichte Israels I* (1878), som ved sin glimrende Fremstilling og klare Begrundelse frembragte et fuldstændigt Omslag. B. har engang fortalt at han befandt sig som ved et Hovedkvarter, hvor der bestandig indkom Melding om at nu var den, nu den faldet fra.

Under disse Forhold begyndte B. sin Virksomhed som Privatdocent efter at have disputeret i 1878. Herhjemme og overhovedet i Norden havde det store kritiske Arbejde med det gl. Test. ikke mødt nogen Interesse. Hermansen sluttede sig nærmest til Hengstenberg, og i hans Forelæsninger blev Kritiken kun fremdraget for at blive kort afvist som et uberettiget Angreb paa det gl. Test. Saaledes faldt det i B.s Lod at indføre det nye Syn hos os. Det varede dog nogen Tid inden han kom saa vidt.

I Teologisk Tidsskrift 1878 skrev B. sin første Artikel om de kritiske Spørgsmaal, og den var helt i Delitzsch's Aand. Den handlede om 5. Mosebogs Affattelsestid. Det var et af Kritikens faste Punkter at Deuteronomium var identisk med den Lovbog der ifølge Kongebogen fandtes under Kong Josijja 622, og at den maatte være skrevet kort forinden. B. udtaler i sin Artikel sin Glæde over at »vor religiøse Interesse af at redde dette Skrift fra Kritikens Plyndringstog behøver endnu ikke at komme til Orde«, da Urimeligheden i Kritikernes Opfattelse kan paavises uden

Paakaldelse af denne Interesse. Han mener ganske vist at det var Deuteronomium som fandtes under Josijja, og indrømmer at det ikke kan have sin nuværende Form fra Mose. Men han vil paavise at det stammer fra en betydelig Mand fra Mose Tid. Saaledes vender han sig baade mod »Kritikerne i deres forhastede Constructioner« og mod »Apologeterne«, d. e. Hengstenberg og hans Meningsfæller. Afhandlingen kan næppe kaldes særlig betydelig, men den viser hvor B. dengang søgte sit Standpunkt.

I 1880 blev B. Docent, og to Aar efter, 1882, blev han Hermansens Efterfølger som teologisk Professor med det gl. Test. som Fag. De følgende Aar benyttede B. sikkert til at sætte sig grundigt ind i sit Fag og finde faste Holdpunkter for et Standpunkt under den Situation der var opstaaet efter Fremkomsten af Wellhausens ovenfor nævnte Værk. Men han skrev kun mindre Afhandlinger, hvis Emne laa uden for centrale Omraader, saaledes i Zeitschrift für kirchliche Wissenschaft und kirchliches Leben (1881. 1883), der stod Delitzsch's Aandsretning nær, og i Teol. Tidsskr. Et Udtryk for den Retning hans Interesser søgte er det at han oversatte Hollænderen C. P. Tiele's kortfattede Religionshistorie til Dansk (1884); men det er karakteristisk for hans Tilbageholdenhed i det gammeltestamentlige Spørgsmaal at han udelod Afsnittet om Israel. I Fortalen begrundede han det med at det vilde være urigtigt i et Skrift af denne Art, hvor ingen Begrundelse kunde gives, at meddele Leidener-Skolens Opfattelse af den israelitiske Religion, hvorefter man i denne skulde se en blot naturlig Udvikling, ikke en Aabenbaring, og han betegner denne Opfattelse som »en af de Former, der dukke op af det Chaos, hvori den gammeltestamentlige Kritik for Øjeblikket befinder sig«. Ikke mindre karakteristisk er det at han anbe-

faler at læse Tiele's og Kuenen's udførlige Fremstillinger, hvor man kan følge Begrundelsen og saaledes se hvor langt der kan naas ved en rent naturlig Betragtning af det gamle Testamente. Denne Udeladelse af Afsnittet om Israel foranledigede en kraftig Protest fra Bjørnstjerne Bjørnson.

Følelsen af en vis Usikkerhed i Stillingen kunde i disse Aar undertiden gøre B. meget mismodig. Herom vidner et Brev fra Berlinerprofessoren A. Dillmann, den lærde Kender af Ætiopisk og Forfatteren af solide Kommentarer til Mosebøgerne. Det ses af dette Brev (^{21/9} 1884) at B. har skrevet til Dillmann at han ikke følte sig tilfreds i sin Embedsstilling og at han gerne vilde finde en Ansættelse udenlands. Dillmann omtaler de ringe Udsigter for Ansættelse ved et tysk Universitet og omtaler endog Vilkaarene for Ansættelse som Gymnasielærer i Tyskland, hvad han bestemt tilraader B. at se bort fra. Han opmuntrer stærkt B. til ikke at tabe Modet over øjeblikkelige Vanskeligheder. En Docent maa erhverve sig Tilhørernes Tillid, han maa ikke blot bekende Sandheden, men ogsaa kæmpe for den; B. har, siger han, den store Opgave at skaffe den kritiske Retning i den gammeltestamentlige Forskning Anerkendelse i Danmark, og naar han har sine Kollegers Tillid, skal han blot tænke paa at danne sine Studenter.

Det Mismod dette Brev vidner om, stammer sikkert fra at B. har følt et tyngende Ansvar ved at skulle være Forkæmper for et andet Syn paa Bibelen end det der var anerkendt i den Kreds som han virkede i. Det var ham imod at sætte Foden fast paa en Grund der ikke var prøvet, og kun med Tøven sluttede han sig selv til det nye Syn paa G. T.s Skrifter. I Teol. Tidsskr. for 1884. 85. 86 gjorde han i en Række Artikler Rede for Undersøgelsernes Stilling. To af Artiklerne bærer Titelen: *Den nyeste Pentateuch-*

kritiks Ret og Uret. Han vender sig her mod dem der vil benægte at der eksisterer et pentateuchkritisk Problem og fastslaaer den væsentlige Enighed om de fire Kildeskrifter saa vel som deres indbyrdes Aldersforhold, men Striden staaer om deres absolute Alder. Kildesondringen kan ikke opgives, »hvor ønskeligt det end kunde være«. Men han mener som Delitzsch at der findes Stof i Kilderne som gaar tilbage til den mosaiske Tid; og Loven er i Tidens Løb omformet efter Folkets Livsforhold uden at tabe sit Grundpræg. Ud fra dette Synspunkt retter han en Kritik mod den sene Datering af Lovene som Wellhausen hævdede, og benægter at de skulde være et Resultat af Profeternes Virksomhed, ligesom han betvivler at Kilderne kan betragtes som et Spejlbillede af den Tid hvori de blev til.

Der er her peget paa en utvivlsom Svaghed i hele den literærkritiske Skoles Opfattelse, og det er heller ikke med Urette at B. siger at den »har præcise og fyldestgørende Svar paa rede Haand over for alle Enkeltheder. Aabenbart er det netop dette Skin, der har skaffet den moderne Pentateuchkritik en saa forbavsende Udbredelse« (Teol. Tidsskr. 1886, p. 272).

I disse Artikler sluttede B. sig i Principet til den nyere Opfattelse af de gammeltestamentlige Skrifters Tilblivelse. Naar han tog sine Forbehold over for de Konsekvenser Wellhausen o. a. drog deraf, var det fordi han mente de ikke var vel begrundede, men ogsaa fordi det var ham imod at anerkende et Historiebillede der afveg saa stærkt fra det overleverede. Han lagde den største Vægt paa at man ogsaa med den nye Opfattelse kunde bevare det væsentlige af det i Kirken overleverede Syn paa det gl. Test. Man kan hvile trygt i de store Hovedkendsgerninger hvorpaa Israels Historie er opbygget, siger han, »vor Opfattelse

af den israelitiske Religions Aabenbaringscharacter og dybeste Oprindelse« er ikke forandret, og navnlig fremhæver han, i Overensstemmelse med Kritikens almindelige Retning, at »den profetiske Side af Historien« er forholdsvis uberørt. Dette er Synspunktet for B.s Arbejde med det gl. Test.s Indhold.

Efter at B. i ovennævnte Artikler havde gjort Rede for sit Standpunkt, fremkom der som man maatte vente nogen Kritik deraf; dette førte til Svar fra B.s Side, og Diskussionen om »Bibelkritiken« fortsattes med Mellemrum i 80erne og 90erne. Den førte til at B. engang fremførte et udførligere Indlæg, *Til Vejledning i de gammeltestamentlige Undersøgelser* (1895), hvori han fremstillede Grundlaget for den nyere Opfattelse af G. T.s Tilblivelse, saaledes at enhver kunde danne sig et Skøn om den. Iøvrigt frembragte Diskussionen ikke meget af Interesse, da Indlæggene mod den literær-kritiske Betragtning af G. T. alt for meget var prægede af Mangel paa alvorligt Studium af Spørgsmaalet.

B.s Skrifter viser at han i 80erne langsomt og tøvende bevægede sig bort fra den overleverede Opfattelse. Det er først i 90erne man har Indtryk af at han føler sig helt paa sikker Grund. I 80erne søgte han sig stadig Opgaver der ikke berørtes af Striden. Det var da naturligt at han vilde klargøre sig det Spørgsmaal hvorledes det gl. Test. havde faaet sin Stilling som kanonisk Bog og hvorledes det forholdt sig med Texternes Overlevering. Dette Spørgsmaal var naturligvis ofte blevet behandlet i Indledninger til G. T. og i specielle Behandlinger af de enkelte Punkter. B.s Værk derom *Den gammeltestamentlige Skriftoverlevering* (1885) udkom senere i en noget udvidet Skikkelse paa Tysk under Titelen *Kanon und Text des Alten Testaments* (1891) og under lignende Titel paa Engelsk (1892). Det

behandler den gammeltestamentlige Kanons Tilblivelse og Diskussionerne om dens Omfang hos Jøderne samt dens Historie i den kristne Kirke; men Bogens største Part handler om Textens Historie i Udgaver, Haandskrifter og Oversættelser, Skriftens og Vokaliseringens Karakter, Textens Inddeling og lignende Spørgsmaal. Det uhyre store Stof er samlet i en klar Oversigt med rigelige Henvisninger til Hjemmel og til Behandlinger i anden Literatur. Dette Værk udkom samme Aar som en hebræisk Syntax og en af Artiklerne om Pentateuchkritiken. Det følgende Aar (1886) udkom *Jerusalem paa Kristi og Apostlenes Tid*, som paa B.s sædvanlige kortfattede Maade giver et fyldigt Billede af Israeliternes Hovedstad som den saa ud i Urkristendommens Tid, men med stadig Henblik til ældre Kilder.

Undersøgelsen af Jerusalems Topografi var Begyndelsen til et Arbejde der omfattede hele Skuepladsen for Israels Historie. Det var vel mest Trangen til Orden og Klarhed som førte B. til at beskæftige sig med den historiske Geografi, men sikkert ogsaa en stærk Sans for Landskabers Karakter. I Foraaret 1889 foretog B. med Understøttelse af Carlsbergfondet en Rejse til Orienten. I en kort Dagbog kan man følge hans Rute fra Korfu (11. Febr.) til Athen, Ægypten og Palæstina. Han opholdt sig en Tid i Jerusalem og saa Egnene der omkring, hvorefter han foretog en Rejse op gennem Landet, Ø. for Jordan gennem Hauran til Damaskus, og derfra til Beirut (12. Maj). Hjemrejsen foregik over Konstantinopel. B.s Formaal med Rejsen var at faa et Indtryk af den ydre Baggrund for den gamle Historie, og han satte sig godt ind i Arkæologiens Bidrag til disse Studier. Det var ikke den moderne Orient og dens Menneker som interesserede ham; hans Studier havde dengang

helt koncentreret sig om Israel, og Nutidens Orient interesserede overhovedet dengang kun faa af Orientalisterne. Ved en enkelt Lejlighed aflagde han i Kairo Besøg hos de saakaldte »hylende Dervisher«, men de vakte kun hans Afsky »med deres modbydelige Blanding af Ekstase og Skuespil«, og han berørtes ubehageligt af deres disharmoniske Spektakel.

Et Vidnesbyrd om hvor hurtigt B. arbejdede, er det at han allerede i det Aar i hvilket han foretog Rejsen kunde udgive en Beskrivelse af *Gennesaret Sø og dens Omgivelser* (1889), der ligesom tidligere (1886. 1887) et Par Skrifter om Prædikeren og Job fremkom i Fr. Niensens »Smaaskrifter til Oplysning for Kristne«, samt en Artikel om *Nyere Fund i Jerusalem* i Teol. Tidsskr., og Aaret efter udkom *Palæstina i kortfattet geografisk og topografisk Fremstilling* (1890), der væsentlig gengav en i Foraaret holdt Forelæsning. Denne Bog dannede Grundlaget for *Geographie des alten Palästina*, der udkom 1896. Formaålet med dette Værk var at gengive Palæstinas geografiske Forhold som de var i den israelitiske Histories Tid. Derfor holder han sig til de ældre Kilder, Bibelen, Josephus, Talmud, Eusebius og Hieronymus og naturligvis de nyere Forskninger, medens han ser bort fra den middelalderlige Topografi. Det er ikke en Geografi som en Geograf nu vilde skrive den ud fra geologiske, etnografiske og kulturgeografiske Synspunkter. Men den giver et tydeligt Billede af Landets almindelige Udseende og en omhyggelig Bestemmelse af de i Bibelen nævnte Steder under stadig Henvisning til og Drøftelse af hvad de nyere Undersøgelser havde fremført. Bogen er stadig den vigtigste sammenfattende Fremstilling af Emnet; ganske vist er der nu kommet saa meget nyt frem at en ny Udgave kunde være paakrævet. B.s geografiske Studier med-

førte ogsaa forskellige Smaaartikler om topografiske Spørgsmaal (Identificering af historiske Steder) i Zeitschrift des deutschen Palästinavereins (1890. 1891).

Da den danske Bog om Palæstina udkom, var B. ikke mere Professor i København; dens Fortale er skrevet i Leipzig, hvor han havde overtaget Professoratet i gammeltestamentlig Exegese i det teologiske Fakultet fra 1. Okt. 1890. Forhandlingerne herom var begyndt i Efteraaret 1889. Franz Delitzsch befandt sig dengang i sit 87. Aar og var meget svag, saa han skulde nødvendigvis have en Efterfølger. Leipzig havde under Delitzsch været et Centrum for en mere konservativ Opfattelse, og efter almindelig Skik ved de tyske Universiteter ønskede man ikke at afvige alt for meget derfra. Man henvendte sig da til Kautzsch i Halle, men han maatte afslaa det, da han var uløseligt bunden til Preussen. Kautzsch nærrede imidlertid Frygt for at Uviljen mod at faa en »Wellhausenianer« paa Delitzsch's Lærestol skulde føre til at man vilde faa en ren Ubetydelighed paa den vigtige Post. Han lagde sig derfor i Selen for B., som han længe havde staaet i Forbindelse med og hvis almindelige Aandsretning sikkert var ham bekendt, og han skrev til B. derom (²⁰/₁₁ 1889).

I Virkeligheden laa det nær at tænke paa B. i denne Situation. Han havde ganske vist kun skrevet nogle faa Ting paa Tysk, men han var Leipzigerne velkendt som en solid og sproglig velfunderet Forsker; han havde stadig bevaret Forbindelsen med Delitzsch, som han korresponderede med, og Delitzsch vidste at B. stod hans Tankegang nær. I Leipzigerfakultetet lagde man megen Vægt paa at Sagen skulde lykkes. For B. vilde Overtagelsen af Professoratet betyde en langt større og betydeligere Virkekreds og ulige bedre ydre Kaar. Og, hvad der maaske betød mest

for ham, i Leipzig skulde han ikke staa som den der kæmpe for den kritiske Behandling af det gl. Test.; den var en given Sag, og han vilde tværtimod staa som den der holdt igen over for hvad han ansaa for en ensidig Gennemførelse af den. Ydèrligere havde han en vis Tilknytning til Tyskland gennem sit Ægteskab (^{22/6} 1879) med Fru Frieda Wilhelmine, f. Görnemann. En Ansættelse i Tyskland havde jo for nogle Aar siden været hans Ønske. Da det kom til Stykket, nærrede han dog Betæneligheder, men i Begyndelsen af Aaret 1890 fik B. sin Udnævnelse, der gjaldt fra 1. Okt. Der blev givet ham tre Indrømmelser, som han havde forbeholdt sig: At han skulde fritages for en offentlig Tiltrædelsesforelæsning, at han og hans Familie skulde bevare deres danske Indfødsret, og at han skulde være fri for at examinere ved de teologiske Kandidatprøver paa Latin. Til Velkomsthilsenerne fra de nye Kolleger sluttede sig Delitzsch's Hilsen fra Sygelejet (^{16/1} 1890), hvori han bød B. hjerteligt velkommen idet han mindede om deres Enighed »in relativem Antiwellhausenianismus«, og i at betragte den gammeltestamentlige Skrift som en autentisk Kilde til Gudsrigets førkristelige Historie. Kort efter døde Delitzsch.

De Aar B. tilbragte i Leipzig blev rige paa Arbejde. Han udsendte i denne Periode sine før omtalte tyske Udgaver af Værkerne om G. T.s Kanon og Text (1891) og om Palæstinas Geografi (1896), han skrev i et Universitetsprogram *Geschichte der Edomiter* (1893), hvori han gav en udtømmende Fremstilling af hvad Kilderne har bevaret til Belysning af et af Israels Nabofolks Historie. Ved Siden af de tyske Arbejder udsendte han stadig Værker om det gl. Test. paa Dansk, og det er allerede omtalt at han igenem 90erne fortsatte den danske Diskussion om Bibel-

kritiken. Denne fik et nyt Grundlag, da han udsendte *Det israelitiske Folks Historie* 1893.

Fra forskellige Sider herhjemme var B. bleven opfordret til at udgive et saadant Værk, et naturligt Ønske, da man jo kun ved en Helhedsfremstilling kunde faa et Begreb om hvad den nyere Betragtning af G. T.s Literærhistorie i Virkeligheden betød. Den nye Bog viste at B. i Opfattelsen af Kilderne var kommen et Stykke videre end i de nævnte Artikler fra 80erne. Han slutter sig nu med Sikkerhed til den Datering af Mosebøgernes »Kilder« som med saa stor Kraft blev gjort gældende af Wellhausen. For hver Periode gør han nøje Rede for det kildemæssige Grundlag, saa enhver kan se hvad hans Fremstilling bygger paa, og baade i Text og Anmærkninger kan man følge hans Forhold til andre Forskere. Fremstillingen er, som i alle B.s Bøger, let og overskuelig samtidig med at den er rig paa Stof. En Bog af denne Art var noget ganske nyt herhjemme, den vakte derfor betydelig Interesse, ogsaa i andre nordiske Lande. Endnu samme Aar udsendtes 2. Udg., og da Bogen blev Universitetslærebog, er den siden kommet i fire nye Udgaver (1899. 1906. 1915. 1922), stadig ændret efter den nye Literatur som fremkom. Den har været et udmærket Hjælpemiddel til at orientere sig i Forskningens Fremskridt paa det kildekritiske og det historiske Omraade, baade hvor det gælder Israels egen Historie og hvor det drejer sig om Forholdet til andre af den gamle Orients Folk.

I Fortalen til 1. Udgave betegner B. Bogens Standpunkt som et Forsøg paa at gøre Front mod Rationalismen i dens to Skikkelser, den angribende og den apologetiske. Ved den første tænker han paa dem der skildrede Israels Historie som andre Folks, bestemt ved en naturlig Udvikling, medens den sidste repræsenteres af dem der helt af-

viser det kritiske Arbejde. Han præciserer dette Standpunkt udførligere i Forordet til 3. Udg. (1899), hvor han siger at han ved de senere Aars Literatur kun er bleven yderligere bestyrket med Hensyn til Bogens Grundtanke, »navnlig dens Forsøg paa at forene en uforbeholden Anerkjendelse af det Sande i de moderne gammeltestamentlige Undersøgelser med en Hævdelse af det israelitiske Folks Histories absolut enestaaende Character«. I Modsætning til »den strengt religionshistoriske Opfattelse af det gamle Testamente« vil han hævde »den israelitiske Religions Aabenbaringscharacter«. Den Opfattelse B. saaledes repræsenterede har man ofte betegnet som den »moderate« Bibelkritik, et Udtryk han ikke yndede, da han følte det som en Omskrivning for »en moderat Tilslutning til Sandheden«. I ovennævnte Forord afviser han da ogsaa at der skulde være Tale om holdningsløse Formidlingsforsøg, idet han hævder at det der kæmpes for er »Anerkjendelsen af to lige berettigede Principer, der begge ere uundværlige, naar det gjælder om at nærme sig Sandheden«.

B. var i sin fulde Ret naar han hævdede at han ikke vilde nøjes med halve Sandheder; men det var karakteristisk for ham at han stræbte at holde Vejen aaben for alle Muligheder, derfor vilde han i Regelen komme til at befinde sig i Midten. I Virkeligheden var Forskellen mellem de to ovenfor nævnte Retninger næppe saa stor som Udtrykkene kunde lade formode. Sammenligner vi B.s eller Kittels Fremstillinger med f. Ex. Wellhausens eller Stades, finder vi væsentlig den samme Udvikling og Sammenhæng i Israels Historie, og begge Parter er enige om at Israel gennem Profetismen blev hævet fra et lavt Standpunkt til den rene Religions Højder. Inden for dette Grundsyn kan Nuancerne være understreget mere eller mindre.

Naar B. lægger Vægt paa et Udtryk som »den israelitiske Religions Aabenbaringscharacter« i Modsætning til en rent religionshistorisk Opfattelse, da betyder det at han vil forene Synet paa Israels Historie som en indre selvstændig Udvikling med det overleverede kirkelige Syn paa denne Historie. Navnlig vil han betegne det historiske Forhold mellem Israel og Kristendommen i Kirkens traditionelle Form, samtidig med at selve Historieopfattelsen har faaet en helt anden Karakter. Dette viser sig klart i en Bog der udkom Aaret efter Israels Historie, nemlig *De messianske Forjættelser i det gamle Testamente* (1894).

Denne Bogs Titel viser hen til den gamle kirkelige Opfattelse af de profetiske Udsagn i G. T. som en Række Spaadomme om en kommende Frelser, der var opfyldt ved Jesus. Bogen gaar imidlertid ud paa at vise at den gamle Opfattelse af Spaadommene maa opgives. Men den gammeltestamentlige Religion har ved sin hele Karakter skabt et Ideal, der gennem en Udvikling naar sit Højdepunkt hos Profeterne. I Skabelsen af dette Ideal bestaar denne Religions Aabenbaringskarakter; men Idealet lægges ud i Fremtiden og bliver først fuldendt og virkeliggjort af Jesus. Inden for dette Synspunkt er Opgaven at paavise de profetiske Udsagns Betydning i deres Samtid, og det er denne Udrødning som giver B.s Bog dens væsentlige Værdi.

Samme Aar som denne Bog udkom afsluttedes Udgivelsen af Oversættelsen og Fortolkningen af *Jesaja* (1894), der var udkommet i Hefter fra 1889. Dette Værk paa o. 800 store Sider giver en vægtig og grundig Kommentar til den mest ejendommelige af det gl. Test.s Samlinger af profetiske Skrifter. Dens Kendemærke er dels den sikre sproglige Forstaaelse, dels den store Lærdom der her er udfoldet, idet der bestandig tages Hensyn til den omfangsrige Lite-

ratur som har beskæftiget sig med Jesaja lige fra Oldtidens Dage. En ny Udgave, der kom 1912, var stærkt omarbejdet efter de Forskninger der i Mellemtiden var fremkommet, navnlig fra Duhm, idet Jesajabogen nu betragtedes som en Samling Udsagn fra vidt forskellige Perioder, og Texten opfattedes i vid Udstrækning som rytmisk.

B. vedblev altsaa i Leipzig at virke som dansk Forfatter, og han deltog, som allerede omtalt, stadig i Diskussionen herhjemme om »Bibelkritiken«; det var i 1895 han udgav den lille Vejledning i gammeltestamentlige Undersøgelser. Kort efter sin Overgang til Leipzig fik han imidlertid overdraget Udgivelsen af et tysk Værk af central Betydning for den gammeltestamentlige Forskning, nemlig Gesenius' *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*.

Gesenius, Grundlæggeren af den nyere hebræiske Filologi, udgav 1810—12 en Hebräisch-Deutsches Handwörterbuch i 2 Bd., og deraf en mindre Udgave 1815, og fra 1829 begyndte han Udsendelsen af en stor Thesaurus. Det er den lille Udgave som vedblev at udkomme under forskellige Udgivere, saa man i den kan følge den hebræiske Filologis Historie Aarhundredet igennem. Der trængtes nu til en ny Udgiver som kunde lade den ny opblomstrede gammeltestamentlige Forskning komme Lexikonet til Gode og som kunde drage Nytte af det store Opsving den semitiske Filologi havde taget, ved Assyriologiens og Epigrafikens Fremskridt, ved Nöldekes og andres Arbejder. Arbejdet blev overdraget til B., og utvivlsomt fandt man derved den rette Mand netop til dette Arbejde.

Man maa betænke at det drejede sig om en Ordbog til en afsluttet, men nogenlunde fyldig Literatur, som man helt kan overskue, og som har været gennemforsket i Aar-

hundreder. Man kan derfor fordre af et hebræisk Lexikon at det ved hvert Ord har taget samtlige Steder i Betragtning, saa der ikke er noget Textsted hvor dets Vejledning svigter. Og ved hvert Sted maa der tages Hensyn ikke blot til den rent filologiske Textbehandling, men til det Arbejde der er nedlagt i Kommentarer og Behandlinger af gammeltestamentlige Problemer. Grænsen mellem en rent lexikalsk Behandling og en Realordbog er her endnu vanskeligere at drage end i de fleste andre Tilfælde.

Ved alle sine Udgaver, 12.—16. (1895. 1899. 1905. 1910. 1915), der er efterfulgt af flere fotomekaniske Nyoplag (1921 betegnet som 17. Udg., derpaa 1925 og flere af de følgende Aar), havde B. som Medarbejder for det assyriologiske Materiale H. Zimmern, ved de to første A. Socin for det arabiske, efter at Aug. Müller, som først var knyttet til Arbejdet, var død. Ved de to sidste Udgaver bidrog Max Müller med ægyptisk, O. Weber med sydarabisk Materiale. De øvrige semitiske Dialekter, efter Socins Død ogsaa Arabisk, overtog B. selv. Det sammenlignende sproglige Materiale fik nu en helt anden Betydning end under de tidligere Udgivere. Ved hver Artikel er det samlet for sig ved Begyndelsen, saaledes at man bestandig faar Underretning om i hvilke Dialekter der forekommer Ord af vedkommende Rod og hvilken deres væsentlige Betydning her er. Der er derved skabt et sikkert Grundlag for Forskningen af Betydningsammenhænge mellem Dialekterne som ikke findes for noget andet semitisk Sprog, ogsaa for Forholdet mellem Semitisk og Ægyptisk. Alene derved er Lexikonet blevet uundværligt for enhver Semitist. En ydre Forandring af reel Betydning var det at B. udskilte det bibelsk-aramæiske Stof og samlede det bag den hebræiske Ordbog. — Navnlig fra 14. Udg. fik Værket en gennemgribende Omarbejdelse. Strax

i den første af B.s Udgaver bemærkede man en Ændring i Behandlingen af Egennavnene. De tidligere Udgavers Oversættelser af disse udelodes, da de ofte var ganske usikre. Artiklerne under de geografiske Egennavne forvandlede og blev et vigtigt Supplement til Palæstinageografien. Selve de lexikalske Artikler omarbejdedes efter den nyere Literatur, og der henvistes til denne i meget stor Udstrækning. Efter de foregaaende Udgiveres Forbillede er alle Artikler der citerer samtlige forekommende Steder, mærket med et Kors. Henvisningerne baade til Textsteder og til Literatur voxede efterhaanden og vidnede om en fuldstændig Beherskelse af alle Sider af den gammeltestamentlige Videnskab, derunder ogsaa Behandlingen af den gamle Orients Historie og den almindelige semitiske Filologi. Alle B.s Studier afgav Stof til dette Lexikon. Forf.s personlige Tilbageholdenhed stemte helt med Lexikonets Opgave, bestandig at give Midlerne til at faa den Forstaaelse af Texten som svarede til Forskningens Standpunkt, og Lexikonet giver ikke blot altid en sikker sproglig Vejledning, men indeholder rigelige Anvisninger til Orientering i en Realordbogs Problemer. Det Motto Lexikonet har bevaret paa Titelbladet fra Gesenius' Tid »dies diem docet«, var typisk for B.s eget Arbejde. Ordbogens hyppige Fornyelse gennem Nyoplag bidrog til at den stadig kunde tage den nyeste Literatur i Betragtning, og B.s Arbejde hævede det til at blive et af de allervigtigste Hjælpemidler for Studiet af det gl. Test. De andre Lexikoner som er blevet udgivet har lige saa lidt som den engelske Udgave af Gesenius kunnet faa en lignende Betydning som »Gesenius-Buhl«.

B. var vel anset mellem sine Kolleger i Leipzig baade i og uden for hans Fakultet. I Febr. 1897 fik han en enstemmig Kaldelse fra det teologiske Fakultet i Erlangen,

men afslog den, i hvilken Anledning det sachsiske Kultusministerium forhøjede hans Gage. Dog opnaaede han ikke at føle sig helt hjemme i Leipzig. Da v. Mehren tog sin Afsked, fik han i Slutningen af 1897 indtrængende Henvendelser hjemme fra om at vende tilbage og overtage Professoratet i semitisk Filologi. Inden for det filosofiske Fakultet korresponderede Heiberg med ham derom, B. gik ind paa at søge Embedet, og i Foraaret 1898 blev han udnævnt. Han kom saaledes atter til at virke paa hjemlig Grund, i ydre Henseende under langt beskednere Kaar end han nu var vant til. Hans tyske Venner og Elever beklagede hans Bortgang fra Leipzig, en af hans tidligere Elever udtalte sin Beklagelse af det Tab som hans Bortgang betød for den filologiske Side af det teologiske Studium.

Siden Disputatsen havde B. helt koncentreret sig om det gl. Test., og alle hans Publikationer havde beskæftiget sig med det. Men hans Arbejder, især Jesaja-Kommentaren og frem for alt Ordbogen, viste at Studiets filologiske Grundlag stadig havde hans Hovedinteresse, og derved indskrænkede han sig naturligvis ikke til at arbejde med det hebræiske Sprog alene.

Kort efter Hjemkomsten fik han Lejlighed til at udtale sig om de aramæiske Studiers Betydning for Bedømmelsen af et enkelt Skrift, nemlig Daniels Bog. Efter en Artikel om dette Skrifts historiske Værdi (*Dansk Tidsskrift* 1898) udgav han et lille Skrift *Om Sproget i Daniels Bog og dets Betydning for Spørgsmaalet om Affattelsestiden* (1899), da man havde ment ad sproglig Vej at kunne vise Holdbarheden af Traditionen om dette Skrift. Han fortsatte endnu sine Arbejder med det gl. Test. Israels Historie og Ordbogen vedblev at komme i nye Oplag. Han skrev en kort Fremstilling af *Die socialen Verhältnisse der Israeliten* (1899),

fra 1899 kom der i en Aarrække en Del Artikler i forskellige Lexikoner, især den store protestantiske Realencyclopædie udgivet af Herzog-Hauck, den engelske Dictionary of the Bible, den amerikanske Jewish Encyclopedia og det danske Kirkeleksikon for Norden. I 1900 udkom hans omfangsrige Fortolkning af *Salmerne*, med Oversættelse.

Denne Kommentar bærer samme Karaktermærke som Jesaja-Kommentaren. Der lægges helt igennem stor Vægt paa den sproglige Side af Textens Forstaaelse. B. ser i *Salmerne* et Udtryk »for et med det kristne nær beslægtet, dybt og rigt udformet religiøst Liv«, som særlig er præget af de Frommes Lidelser. Han ser i *Salmesamlingen* med det overvejende Flertal i sin Generation et Værk af den efterexilske Jødedoms Fromme, maaske med ganske enkelte Undtagelser.

De Modsætninger som danner Baggrunden for *Salmerne* opfatter han som religiøse Partimodsætninger, der særlig karakteriserede den efterexilske Tid. B. opfatter væsentlig *Salmerne* som religiøse Stemningsdigte i Overensstemmelse med Opfattelsen i Kirken, navnlig den protestantiske, og han mener at de kun delvis har været Digte af rituel Karakter. For en stor Del har *Salmerne* dog vistnok været en levende kultisk Digtning ved Kongetidens Tempel, i hvert Fald gælder det sikkert de *Salmer* der handler om Kongen. Dette stiller dem i et andet Lys end det hvori B. saa dem, men hans Kommentar indeholder et rigt Fond af Oplysninger som altid vil give den stor Værdi. En ny Udgave udkom 1918. En Udgave af *Salmernes Text*, ligesom af *Esterbogens*, bragte han i Stand til Kittels hebræiske Bibel (1906).

Efter Overtagelsen af det semitiske Professorat i København lagde B. sine Studier mere over paa det almindelige

semitiske Omraade. Han anvendte nu en væsentlig Del af sin Tid paa at studere den gamle arabiske Literatur, et Arbejde der sluttede sig godt til de gammeltestamentlige Studier, som Wellhausens, Nöldekes og Robertson-Smith's Arbejder havde vist. B. erhvervede sig et indgaaende Kendskab til den klassiske arabiske Literatur. Han anlagde sig store lexikalske Samlinger og var en nøjagtig Kender af den arabiske Sprogbygnings Finesser. Hans Elever kendte de Krav han stillede til sig selv og dem om præcis Forstaaelse af Texten uden Forbigaaelse af nogen Nuance.

Det vigtigste Resultat af B.s arabiske Studier var hans Bog om Muhammeds Liv. I det 19. Aarh. var den gamle Opfattelse af Muhammed som en falsk Profet naturligvis forladt i Principet. Sprenger, som gav den første nyere Fremstilling af Profetens Liv paa Grundlag af Kilderne, mente at han maatte opfattes som Hysteriker, i den nyeste Tid havde Caetani og Grimme ensidigt betonet hans Virksomhed som social Reformator. Nye betydningsfulde Bidrag til Forstaaelse af Profeten og hans Gerning var fremkommet ved Nöldekes, Wellhausens, Goldzihers og Snouck Hurgronjes banebrydende Arbejder. Det var naturligt for B. paa Baggrund af disse Undersøgelser at give en samlet Fremstilling af *Muhammeds Liv* (1903).

Bogen giver en Skildring af Baggrunden for Profetens Opræden og gennemgaar derefter hans Liv ved en minutøs Undersøgelse af Kilderne, med stadigt Hensyn til den videnskabelige Literatur. Han har saaledes frembragt et Værk der paa een Gang virker som en let læselig Fremstilling og som en tungt vejende stoffyldt Haandbog. Det var Profetens verdenshistoriske Betydning som drog B. til Emnet, ikke nogen større Sympati for Muhammeds Person. Han skildrer med Respekt den unge Ekstatiker der satte alle

Hensyn til Side og helt gav sig hen for sin store Sag, men han finder det vanskeligt at forene dette Billede af Profeten i hans mekkanske Periode med Indtrykket af den hensynsløse Selvhersker i Medina, som kunde bryde sit Ord for sin Magts Skyld og som modtog Aabenbaringer der ofte stemte i meget udpræget Grad med hans personlige Tilbøjeligheder. B. lægger her som ellers Vanskelighederne klart for Dagen og foretrækker at lade dem være uløst for at give en Dom han vilde betragte som forhastet eller ensidig, og han søger stadig at vise Billighed med rimeligt Hensyn til Tidens Forhold ved Bedømmelsen af Muhammeds Handlinger. En Del af de psykologiske Vanskeligheder han finder, beror vistnok paa at han ligesom den Generation af Orientalister han tilhørte, i sit Inderste stod Orientalerne fjernt, saa at han mere end han vidste og vilde saa paa dem med en fremmeds Øjne. Men den Rimelighed han viser i sit Syn paa Muhammed og den store Omhu hvormed hele Stoffet er fremlagt, giver Bogen en meget betydelig Plads i Muhammed-Forskningen. Sikkert har Snouck Hurgronje Ret, naar han har sagt om den tyske Udgave der udkom 1930, omarbejdet under Hensyn til den nyere Forskning og oversat af H. H. Schaeder, at den længe vilde blive staaende som »das Buch über Muhammed«.

Et Par Punkter i Muhammeds Liv havde B. taget op til særlig Drøftelse i et Bidrag til Nöldekes Festskrift (1906). Om en Mængde Mænd i Muhammeds Omgivelser og i det hele fra Islams ældre Tid har han skrevet talrige Artikler i Enzyklopaedie des Islām fra 1913. Heri har han ogsaa skrevet om en Del geografiske Steder fra Islams Omraade, og han har for flere Aar siden til samme Encyklopædi

indsendt en stor Artikel om Muhammed, som ikke naaede at blive trykt inden hans Død. Om Profetens Slægt, 'Alid-erne, og deres mærkelige politiske Historie har han skrevet i Videnskabernes Selskabs Oversigt (1910) og om 'Ali selv i et Universitetsprogram (1921). Til Muhammedbiografien sluttede sig en Del forskellige Studier over Koranen, derunder ogsaa en Oversættelse af et Udvalg af dens Surer (1921) i »Verdensreligionernes Hovedværker« ved P. Tuxen, og den fik et vigtigt Supplement i *Muhammeds religiøse Forkyndelse efter Qur'ânen* (1924), som nøje gennemgaar Indholdet af Profetens Budskab og de lovmæssige Forskrifter som han opstillede. Den senere Islam beskæftigede han sig mindre med, men har dog givet en lille Oversigt over dens religiøse Historie i *Muhammedanismen som Verdensreligion* (1914).

Det arabiske dannede Tyngdepunktet i B.s Arbejde siden 1900, men han holdt sig stadig i Forbindelse med de almindelige semitiske Studier. Han gav flere Bidrag til Studiet af de jødiske aramæiske Papyri fra Elefantine, som han bearbejdede til Ordbogen (Vidensk. Selsk. Oversigt 1908, Teol. Tidsskr. 1910), og bl. a. skrev han en sammenfattende Oversigt over de vestsemitiske Folks Kultur i Verdenskulturen udg. af Friis (1908), der samtidig kom paa Svensk (her i ny Udg. 1929). Arbejdet med det gl. Test. fortsattes navnlig ved nye Udgaver af de ældre Værker, og satte sig et smukt Mindesmærke i *Oversættelsen af det gamle Testamente* (1910) som B. foretog sammen med flere, men hvor han selv ydede langt det største Arbejde. En Oversættelse af Apokryferne fulgte siden efter (1920), og Arbejdet med den gav Anledning til en lille Bog: *Fortællingerne om Tobias og Judith* (1919). Ogsaa det nytestamentlige Omraade be-

rørte B., idet han udgav en Fortolkning til Hebræerbrevet (1922), som han efter Anmodning af Studenterne havde holdt Forelæsning over.

B. levede sit Liv i stadigt intensivt Arbejde. Han rekredede sig ved lange Vandringer i Naturen og ved Musiken, som han ogsaa dyrkede ved ivrig Deltagelse i det musikalske Foreningsliv. Han nærrede en levende Interesse for hvad der skete i Verden, han læste megen Literatur og talte gerne om det som optog ham. Hans Betydning i Videnskaben beror paa hans meget store og præcise Viden, paa hans Evne til hurtigt at kunne overskue et stort Stof og fremlægge det i en klar og gennemskuelig Form uden at nogen Enkelthed gaar tabt og uden at Hovedlinierne fordunkles. Han var en udpræget intellektuel Natur; han havde deri et Værn, thi han følte sig pinligt berørt af stærke Indtryk og nærrede en instinktiv Uvilje mod det voldsomme under alle Former. Han gik ud fra at Livet skulde være rationelt og rimeligt, de smaa Afdigelselser derfra kommenterede han med sin vittige Sarkasme, de store Sammenbrud, som Krigen med dens Brutalitet og hvad dermed fulgte, oprørte ham og vakte hans dybeste Pessimisme. Blandt det gl. Test.s Skrifter var der vist i de senere Aar intet der tiltrak ham saa stærkt som Jobs Bog, hvori han fandt en Stemning der var beslægtet med hans egen. Sine sidste Aar tilbragte han i Hillerød, hvor han kunde vedblive at drive sine Studier og dyrke sine øvrige Interesser, til han ramtes af Svækkelsen som i Løbet af lidt over et halvt Aarstid førte til hans Død d. 24. Sept. 1932, kort efter at han havde fyldt 82 Aar.

B. blev Medlem af Videnskabernes Selskab 1900 og var Formand i den hist.-filos. Klasse fra 1917 til 1928, da han

nedlagde Hvervet. Han vil blive mindet som den der indførte den historiske Behandling af det gl. Test. herhjemme og som den der har givet en stor og betydningsfuld Indsats paa dette og beslægtede Omraader i den hjemlige og den internationale Videnskab.

En Bibliografi over Professor Buhls Værker blev offentliggjort i Anledning af hans 75-Aars Fødselsdag 1930 af Professor J. C. Jacobsen i Teologisk Tidsskrift 4. Rk. 5. Bd. p. 273—277. Et Supplement vil findes i samme Tidsskrift for 1933.
